

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В УКРАЇНІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Автор статті розкриває деякі аспекти діяльності римо-католиків України в першій половині ХХ століття, показуючи напружений і трагічний період діяльності в житті прихильників римо-католицької релігії.

Ключові слова: *римо-католицька церква, костел, ксьондз, парафія, каплиця, вікарії.*

Дослідження проблеми функціонування римо-католицької церкви в Україні в зазначений автором період ще чекають ґрунтовних досліджень істориків та появи фундаментальних праць.

Зростання релігійних громад римо-католицького спрямування проявилось в другій половині ХІХ століття. Вже на початку ХХ ст. в Україні налічувалося 603010 віруючих, функціонувало 253 костьолів та каплиць, службу несли близько 300 ксьондзів, налічувалося 43 чоловічих і жіночих монастиря, 68 учнів навчалися в католицьких семінаріях [1], що комплексно зосереджувалися на Правобережжі, у Подільській, Волинській та Київських губерніях, де частина релігійних католицьких інституцій досягла 5-6% [2].

Незначна кількість римо-католиків мешкала в Південній Україні і належала до Тираспільської єпархії.

На Південь України, Крим і Донбас, поширювалася юрисдикція Тираспільської дієцезії РКЦ, що обіймала також парафії Поволжя і Кавказу. Осідок Тираспільського єпископа містився у Саратові. З 1904 року дієцезію очолював єпископ Й.-А. Кеслер (1862-1933). У 1919 році рятуючись від більшовиків виїхав спочатку до Румунії, а потім – у Німеччину. Його обов'язки в українській частині дієцезії залишився виконувати прелат Й.Крушинський. В Одесі на той час мешкав ще один католицький єпископ – А.Церр, однак він перебував на пенсії і не виконував душпастирських обов'язків.

Як правило католицькі приходи об'єднували представників різних національностей і часто населення тієї чи іншої національності мали свого курата. Утримувала весь штат костьолів казна, священники отримували державну плату від 280 до 400 крб. на рік. Навіть церковні збори входили до державної казни [3].

Правовий статус римо-католиків, як представників однієї з релігій визначався державним і церковним законодавством. Нові юридичні акти на початку ХХ століття підтвердили недоторканість прав панівної церкви [4]. Спокушання православних будь-якою вірою залишалось релігійним злочином, винних ув'язнювали в арештантські відділення від одного до 1,5 року [5].

Релігійно-правові обмеження католиків поширювалися і на сферу громадянських відносин. Іновірці були позбавлені можливості займати посади в державному управлінському апараті, їх не допускали до світської навчально-виховної діяльності. Лише в квітні 1906 року скасували закон про заборону католикам займати посади народних вчителів у земських школах [6].

У 1905 році російський уряд заявив про не визнання римської церкви східного обряду, внаслідок чого майже 300 тис. українців, змушені перейти на латинство, приховуючи всі таїнства власного греко-католицького обряду. Це так звані калакути [7].

Перехід частини віруючих у бік католицизму підтримувався завдяки ревному служінню ксьондзів, які підтримували звичай брати участь у хресних ходах, відвідувати у свята як церкви так і костьоли, слухати богослужіння як польською так і українською мовами. Католицькі єпископи заохочували місіонерську діяльність, нагороджуючи своїх пастирів відзнакою у вигляді золотого жетона з преміальними. В той же час католицька влада піддавала місіонерів-

католиків безперервним гонінням.

Напруження міжнародних відносин на Холмщині досягло критичного в травні 1908 року. У селі Ракове Білгородського повіту сталася сутичка, що переросла в справжнє побоїще, в якій взяло участь більше 200 поляків та українців, більшість яких були поранені, чимало загинуло [8].

Початок Першої світової війни посилив переплетення й навіть змішування месіанських релігійних та національних переживань. Остерігаючись переслідування католиками припинилася протиправославна діяльність [9].

З надією на усунення всіх негараздів своєї діяльності в Україні зустріла римо-католицьке духовенство Лютневу революцію 1917 року і падіння самодержавства. Перші кроки Тимчасового уряду, спрямовані на демократизацію життя в країні, могли сприяти розвитку католицизму і в Україні. 14 вересня 1917 року уряд О. Керенського проголосив рівноправність католицької і православної конфесій, що відкривало широкі можливості. Вже на початку 1918 року у Луцько-Житомирській єпархії РКЦ зареєстровано 365 ксьондзів. Зросло число віруючих до 846,2 тис. осіб і у тому числі понад 373,7 тис. католиків мешкало у Волинській губернії, 319,7 тис. – на Поділлі, майже 152,8 тис. – на Київщині [10].

В Україні католикам почали повертати костьоли і монастирі, відібрані після поразки польських повстань. Скасовано й заборону на перебування єзуїтів, дозволено створення нових єпархій і парафій, дано дозвіл на погодження призначення єпископів без узгодження з світською владою.

Більшовицький переворот в жовтні 1917 року відгукнувся в Україні розгулом анархії і масовими погромами поміщицьких садиб. Костьоли раптом опинилися в надзвичайно скрутному становищі, а його духовенство приречене на убоге існування, та ще й постійно потерпало від сваволі озброєного люду, що вийшов з покори і проявляв агресію. Намагання католицького духовенства заспокоїти розгніване селянство, виявилися марними.

Визвольні змагання українського народу римо-католицьке духовенство Луцько-Житомирської та Кам'янець-Подільської дієцезій не лише не підтримало, а й поставилося до них вороже, вбачаючи у цих суспільно-політичних рухах лише перешкоду для відродження Польщі. Сама ідея державного утвердження України – чужа і несприйнятлива для римо-католицького кліру [11].

Папська курія сподівалася на те, що костьолові вдасться уникнути лихої долі гнаного православ'я, так як РКЦ перебувала в постійній опозиції до ненависного більшовиками дому Романових, а відтак на перших порах нібито ставилися до католицизму лояльно [12].

Події громадянської війни показали, що комуністичний режим не мав наміру зважати на заслуги РКЦ у протистоянні з Російською імперією. Навпаки вони вбачали в католицизмі одну з контрреволюційних сил і діяли до них згідно законів воєнного часу.

Сподівання римо-католицького духовенства, що з'явилися в зв'язку з виходом декрету Ради народних комісарів «Про свободу совісті, церковні та релігійні громади», що нарешті на думку католиків забезпечить умови для вільного розвитку РКЦ надто швидко було покладено край. В ході запровадження перших декретів радянської влади римо-католицька церква позбавлена не лише земель підприємств, майна, коштів, але й права власності на храми та речі сакрального призначення.

З величезним занепокоєнням католицьке середовище зустріло заборону навчання дітей та молоді Закону Божому, сприйнявши це за спробу ізоляції юнацтва від релігії батьків.

В храмах заборонялося: проведення політичних зібрань; розповсюдження книг, брошур, листівок ворожих радянській владі; зберігання цінних речей, з будь-якої причини не внесених в акти про вилучення цінностей або куплених після його складання; проведення богослужінь та набатних тривог з метою повалення влади більшовиків; проголошення проповідей або промов ворожих радянській владі та її окремим представникам; заворушення, що могли привести до порушення громадського спокою; зберігання будь-яких предметів, що становили приватну власність громадян.

Вказувалися причини, за якими громади могли бути закритими: 1) за постановою

відповідних губернського або окрвиконкому, 2) внаслідок арешту членів громади; 3) за постановою загальних зборів членів громади; 4) якщо кількість членів громади становила менше 50 осіб [13].

Упродовж 1917-1920 рр. влада у містах і селах України не раз змінювалася і чергове утвердження більшовицької влади приносило ксьондзам обшуки, арешти, допити, свавілля «слідчих», вирoki революційних трибуналів, а також конфіскацію церковного і особистого майна. Як згадує один з римо-католицьких пастирів «страшна чернь заливає вулиці, будівлі і приватні оселі», їм здавалося, що як предки в давнину, вони потрапили в полон до татарської орди, котра накинула їм ярмо на шию і позбавила сподівань на літню долю [14].

Можна навести чимало фактів насильницьких дій більшовиків проти релігійних осіб католицької віри. Так у Проскурові ксьондз Казимир Носалевський щоразу потрапляв за ґрати, коли до міста вступали частини РСЧА. Його або звинувачували у «виголошенні на кладовищі контрреволюційної проповіді», або просто тримали як заручника [15]. Вінницького ксьондза отця Адольфа Яросевича, що був законовчителем місцевої польської гімназії і реального училища, організатором і керівником тамошніх скаутів, влітку 1919 року заарештовано за звинуваченням у приналежності до ПОВ [16].

Настоятель костьолу с. Купель на Проскурівщині отець Анатолій Кобець двічі потерпав від заподіяних червоноармійцями пограбувань. Його колега Олександр Топольницький із села Залісся за подібних обставин, постраждав ще більше, потрапивши весь поколотий багнетами до шпиталю [17].

Римо-католицькі священослужителі, що залишилися в радянській Україні не чекали від влади поблажливого ставлення до себе. вони по декілька місяців переховувалися по глухих селах, інші не з'являлися тривалий час на людях, навіть у костьолах. Тому що саме в цей час розпочалися арешти в середовищі римо-католицького духовенства, здійснювані ВУЧК у 1920-1921 роках. До київської в'язниці запроторили ксьондза А. Корецького з Умані [18], настоятеля Оржівського костьолу з Вінниці К. Бутинець [19].

У грудні 1919 року житомирські ксьондзи разом зі своїм єпископом перечікували більшовиків сидячи у склепі на прикостьольному цвинтарі. Немало католицьких душпастирів виїхали до Польщі [20].

У червні 1920 року польські війська відступили з України, що для римо-католиків обернулося страшною катастрофою. Майже всі ксьондзи виїхали до Польщі, спорожніли католицькі костьоли. Жертвами війни і безглуздої жорстокості стала більшість священників римо-католицької віри. А К. Баран, Д. Дзедзик, П. Шептицький, С. Баберський, К. Буяльський, К. Вейстбургер, Й. Гофман, Я. Кюкша, Б. Лісецький, Я. Дукарт, А. Ковальський, Ф. Кригельський, К. Мазур та інші загинули без слідства і суду.

Після закінчення радянсько-польської війни стан римо-католицької церкви, що залишилася на українських землях був плачевний – ієрархія зруйнована, більшість єпископів перейшла державний кордон, ліквідована система підготовки церковнослужителів.

Значна частина ксьондзів, після завершення бойових дій на радянсько-польському фронті, що виїхала раніше почала повертатися з Польщі в Україну. В 1932 році до Кам'янецької дієцезії повернулося 50 римо-католицьких священників, на Київщину – 33, Житомирщину – 30 [21].

У відповідь на скарги римо-католицьких священників ліквідвідділ НКЮ УСРР 8 вересня 1921 року розіслав губвиконкомам власне тлумачення основних принципів державної політики відносно римо-католицької церкви, в якому наголошувалося на застосуванні декрету відокремлення церкви від держави і школи від церкви, що означало, що католикам та їх релігійним об'єднанням не варто сподіватися на поблажливе відношення влади.

Нова влада запропонувала запровадження обов'язкової реєстрації релігійних громад, що було зустрінуте римо-католицьким духовенством з великим занепокоєнням. Держава не визнавала органів церковного управління, ієрархії, навіть самого інституту священства, а бажала мати справу з об'єднаннями віруючих у складі не менше 20 осіб, що зареєстрували свій статус. Роль керівника релігійної громади припинювалася. Римо-католицьке духовенство оцінило нововведення, як втручання влади в релігійне життя. У відповідь на бойкот влада

пригрозила закрити костьоли і передати їх православним громадам. Так на початку 1923 року у Подільській губернії із 71 римо-католицького храму 66 передано в аренду релігійним громадам [22].

В 1925 році прелат Крушинський в Одесі оголосив пастирського листа, адресованого католицьким священикам України, де закликав їх припинити агітацію проти радянської влади і розірвати будь-які відносини з буржуазною Польщею [23].

Виконуючи пастирські обов'язки, ксьондзи несподівано наштовхнулися на ще одну проблему у відносинах з новою владою. Згідно з радянським законодавством, церковні обряди вінчання, хрещення, і поховання втратили юридичну силу і в очах держави набрали суто приватного характеру. Цю законодавчу норму скасовано лише 1927 року, проте на протязі 5 років влада активно переслідувала духовенство.

В середині 30-х рр. в УСРР налічувалося близько 130 ксьондзів, їх ряди поріділи внаслідок масового виїзду до Польщі, а пізніше від природних втрат і репресій.

Нова влада розробляла спеціальний план заходів для розриву з римо-католицькою церквою, що вимагало вербування ксьондзів, укорінення в католицьке середовище ідей про відмежування від Ватикану, створення в СРСР самостійної католицької церкви, розколоту Костьол, внести розбрат між кліром і паствою.

Радянській владі вдалося завербувати житомирського ксьондза Федуловича, що написав листа Папі римському, де визнав роль католицького духовенства в антирадянській діяльності, яку нав'язує Польща. До звернення приєдналася маса віруючих. саме ж духовенство негативно віднеслося до звернення Федуловича і намагалось скомпрометувати його в очах віруючих [24], який покінчив життя самогубством.

Були завербовані також ксьондз Толстий, Наківський [25].

Частина ксьондзів зреклася церковного сану. В заяві проскурівського ксьондза Є.Перковича про зречення духовного сану і релігії зокрема писалося: «Після двадцятичотирирічної праці духовної і розумової, я прийшов до повного, твердого переконання, що крім моралі, що є основою для всіх релігій, вона є ніщо інше як вимоги здорового розуму, все інше так би мовити догматична наука релігії про небо, пекло тощо – все це застарілі і безглузді мрії..... Я голосно заявляю, що урочисто рву всякий зв'язок з римською релігією, з цього часу намагатимуся жити не заповідями будь-яких релігій, а так як велить мій розум»[26].

За даними НКВС УСРР станом на 1 травня 1927 року у республіці нараховувалося 128 ксьондзів, з них у Бердичівській окрузі – 9, Білоцерківській – 4, Вінницькій – 9, Дніпропетровській – 2, Зіновівській – 1, Кам'янець-Подільській – 9, Київській – 7, Коростенській – 3, Криворізькій і Луганській по 1, Мелітопольській – 3, Миколаївській – 10, Могилівській – 7, Ніжинській – 1, Одеській – 19, Олександрівській – 1, Проскурівській – 14, Тульчинській – 5, Уманській – 2, Харківській – 1, Херсонській – 7, Шевченківській – 1, Шепетівській – 10. Взагалі не було римо-католицьких священиків в Артемівському, Глухівському, Запорізькому, Конотопському, Кременчуцькому, Куп'янському, Лубенському, Полтавському, Прилуцькому, Роменському, Сумському, Старобільському і Чернігівському округах [27].

В 1925-1926 роках під різним приводом здійснено серію арештів серед римо-католицького духовенства для того, щоб спонукати до таємної співпраці з ДПУ[28]. В результаті завербовано 21 ксьондза.

У липні 1927 р. ВУЦВК дозволив переустаткувати приміщення костьола у Лозовій під школу. Проте невдовзі з'ясувалося, що місцева влада мала стосовно споруди інші задуми. В 1928 р. до ВУЦВК надійшла звістка, що костьол у Лозовій перебудовується під в'язницю [29]. Для розслідування ситуації, що склалася, НКВС УСРР створив спеціальну комісію, а президія ВУЦВК це питання розглядала на таємному засіданні, де ухвалили притягнути лозівських чиновників до адміністративної відповідальності за невиконання розпоряджень центральних органів влади [30]. Скінчилось на тому, що, наляканий окриком «згори», Лозівський РВК наказав зруйнувати храм, що й було зроблено»[31].

Хоча в 1927-1929 рр. закриття костьолів назагал явище нетипове, особливо на тлі огульного нищення релігійного життя та культових споруд православних, підстав для тверджень про наявність у цей період якихось сприятливих умов для розвитку РКЦ на руїнах православ'я немає ніяких. Число костьолів в УСРР, хоч і нешвидкими темпами, але невпинно скорочувалося. Якщо в Кам'янець-Подільському деканаті на початку ХХ ст. діяло 14 костьолів, то станом на 1929 р. — 12; у Новоушицькому; деканаті відповідно — 15 і 12; Вінницькому деканаті — 8 і 7. Із 17 храмів РКЦ, зареєстрованих на початку 20-х років на Білоцерківщині, у 1929 р. залишалося вже 15[32].

Найчастіше священників та мирян звинувачували в шпигунстві на користь буржуазних держав, поляків — на користь Польщі, німців — Німеччини, священників — Ватикану. При цьому слід підкреслити, що підставою для звинувачення могли стати події і факти будь-якої давності: скажімо, те, що священник колись співпрацював з католицькою благодійною Місією допомоги голодуючим або мав контакти з консульствами і посольствами. Отримання фінансової допомоги з-за кордону служило доказом шпигунської діяльності (гроші, нібито, були винагородою за передані відомості).

Арешти ксьондзів почастишали ще в 1926 році, коли ксьондза Болеслава Жилінського засудженого до 10 років виправно-трудових таборів. Ще сильнішою виявилася хвиля 1929 року, тоді в Україні потрапило за ґрати 30 римо-католицьких священослужителів, 12 з яких осуджено до 10 років.

Почастишали випадки об'єднання справ арештованих ксьондзів та їх парафіян, а також суворість вироків у цих справах. Зазвичай обвинуваченим інкримінувалися найважчі «контрреволюційні злочини», що підпадали під 54 статтю Кримінального кодексу УСРР — діяльність спрямована на підрив та на послаблення влади, антирадянська пропаганда і агітація, шпигунство [33].

Однією з перших стала справа про польську контрреволюційну шпигунську організацію. Десятки ксьондзів і сотні вірян 21-27 червня надзвичайна сесія Верховного суду УСРР за зачиненими дверима розглянула матеріали слідства стосовно 31 обвинувачених, 20 вірян та 11 душпастирів. Шість священників засуджено до 10 років виправно-трудових таборів, інших до тривалих термінів ув'язнення і заслання.

Починаючи з 1930 р., зникає нервова реакція «центру» на свавільне закриття костьолів місцевою адміністрацією. В цьому році ВУЦВК, як і раніше, «на прохання трудящих» приймає ухвали про передачу храмових будівель під культосвітні та будь-які інші, аби не церковні, потреби. Зокрема у католиків таким «законним» чином відібрано костьоли у Луганську, Сумах, Тетіїві, чеському поселенні Чехоград Мелітопольської округи, с.Збриж поблизу Проскурова та ін. Так, наприклад, дозвіл на закриття костьолу в с.Спиченці Бердичівської округи ВУЦВК видав наприкінці 1931 р., хоча цей храм вже два роки, як був переустаткований під кінотеатр [34]. Але подібні порушення «ревзаконності» вже не хвилювали владний «Олімп».

В 1931 р., так само без постанови ВУЦВК, «самоліквідувався» костьол у м. Кременчуці (дозвіл на його закриття було одержано у 1932 р.). Загалом у цей період найвищий законодавчий орган республіки настільки активізувався в прийнятті подібних рішень, що навіть перевершив власні показники «рекордного» 1929 р. Так, під час лише одного засідання — 30 листопада 1931 р. — ВУЦВК «дав добро» на зачинення по всій Україні 77 храмів — переважно православних церков і синагог, а також трьох костьолів — у Немирові, Плискові та Спиченцях. Того ж року костьол у м. Кривому Розі перетворили на фізіотерапевтичну клініку. Переобладнання коштувало 76 тис. крб. й тривало три роки, але в 1937 р. міськрада — на виконання постанови ЦК ВКП(б) про поліпшення тваринництва — віддала колишній костьол під ветеринарну амбулаторію [35].

Крім вищезгаданих, у 1931 р. влада відібрала у віруючих костьоли в м. Могильові-Подільському, Богуславі, Літині, с. Ляхівці Шепетівської округи.

З 1933 року після приходу Гітлера до влади в Німеччині, розпочалися репресії в УСРР проти римо-католицьких священників німецького походження. Особливого розмаху ці переслідування набули в 1935-1936 рр. До судової відповідальності за звинуваченням «у

фашизмі» притягувалися десятки парафіян німецьких колоній Півдня України і Криму.

В 1937 році покладено край пастирській діяльності останніх римо-католицьких священнослужителів, які перебували на волі – Л. Галицького, М. Єндрущак та С. Квасневського.

Невдовзі після арешту, судом від 24-25 вересня їх розстріляно. Така ж доля спіткала їх колег, що перебували у таборах, в'язницях і на засланні [36].

З осені 1937 року на території УРСР не залишилося жодного практикуючого римо-католицького священника. Зусилля Ватикану щодо поширення католицизму в УСРР виявилися марними: всі костьоли було зачинено, а діяльність РКЦ заборонено. Наприкінці 30-х років покінчили з будь-якими проявами релігійного життя католиків. Римо-католицька церква як суспільна інституція з власною ієрархією, кліром та паствою була повністю ліквідована.

З встановленням радянської влади, державно-церковна політика направлена на повну ліквідацію діяльності католицьких церковних громад як в країні, так і в регіоні. З метою реалізації цього завдання застосовувалася розгалужена і багатофункціональна система антирелігійного державного апарату із значною кількістю засобів впливу на РКЦ - від економічного, адміністративного та морального тиску до переслідувань політичного і кримінального характеру. Крім дискримінації католицького духовенства, звинувачень католиків у шпигунстві і антирадянській діяльності, широко застосовувалася тактика антирелігійної пропаганди серед польського населення. Хвилі арештів, групових процесів, яких зазнало духовенство і паства римо-католицької церкви упродовж 30-х років, призвели не лише до цілковитого закриття костьолів і припинення діяльності католицьких громад, але й до фізичного знищення майже всіх священників.

У роки Другої світової війни нацистська влада переслідувала римо-католицьких священників, яких гестапо і СД вважали «передовою сторожею» Ватикану. Нацистська ворожість до Ватикану поєднувалася з ворожістю до поляків, які і становили значну більшість християн цього обряду в Україні. Тому римо-католикам відмовляли в приміщеннях для богослужіння, а костьоли закривали. Інколи католицьких священників німці розстрілювали: відомо, що лише в Західній Волині розстріляно 17 ксьондзів. Окупаційна влада закрила костел навіть в Миколаєві, де більшість конгрегації становили етнічні німці [37].

Винятком став Вінницький бецирк [38], де гебітскомісар дозволив діяльність одного костюлу. Це помітно контрастувало із ситуацією в генерал-губернаторстві, де нацисти толерували римо-католицьку церкву й навіть давали дотації іншим церквам [39].

Під час німецької окупації функціонував ряд жіночих католицьких монастирів. Так на території львівської єпархії діяло 53 монастирі сестер василянок [40]. В Первомайській єпархії діяло 66 монастирів [41], Станіславській розташовувалися 68 монастирів [42].

Так Святопокровський монастир села Якторів забезпечив притулок в монастирі 30-м дітям-сиротам, забезпечивши їх харчами і одягом [43].

У монастирі святого Йосифа в селі Войтилові Станіславської області організовано дитячі будинки [44]. Монастирі надавали широку допомогу пораненим стрільцям УПА. На території монастиря в селі Уневі діяв підпільний шпиталь для хворих бійців [45].

При монастирях організовувалися будинки для людей похилого віку. У монастирі села Роздол монахині доглядали за 120 особами [46]. Чимало уваги монастирі приділяли голодуючим. При монастирях організовувалися кухні для бідних, роздавали сухі пайки [47].

Усі церкви і монастирські спільноти залучалися до акції рятування євреїв, зокрема врятовано життя 200 єврейських дітей, що пережили окупацію і нацистську війну [48].

В повоєнний період радянська влада продовжувала активний наступ на римо-католицькі конфесії в Україні. В листі за підписом уповноваженого Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР Петрова від 4 квітня 1946 року на ім'я уповноваженого Ради в областях, ставилося завдання термінового здійснення детального обліку всіх діючих римо-католицьких громад, не видаючи служителям культів довідок про реєстрацію. Виявлялися релігійні громади, що діяли нелегально і здійснювали обряди в приватних будинках. Ксьондзів, що прибували з інших місць, не реєстрували. Місцевими ксьондзам не створювали перешкод у здійсненні

релігійних обрядів у діючих костьолах [49].

Радянська влада робила все, щоб скоротити мережу римо-католицьких громад. Напротязі 1946 – першої половини 1947 року було закрито 62 римо-католицьких костели [50], названих розплідниками релігійно-містичної пропаганди серед населення. На 1 січня 1956 року кількість римо-католицьких костелів зменшилася на 72 і становила 169 об'єднань [51].

Здійснена в 1945-1947 рр. робота носила лише підготовчий характер і мала забезпечити підґрунтя для більш масштабних планів нищення духовної опозиції. Про що свідчить інформаційний лист Уповноваженого ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по УРСР за IV квартал, де визначалися: б) реєстрація римо-католицької церкви в Україні, вивчення соціально-політичного обличчя і політичних настроїв ксьондзів та активу віруючих католиків; г) постійний нагляд і боротьба з націоналістичними проявами в релігійних громадах; ж) вивчення ксьондзів римо-католицької церкви в площині виявлення осіб для організації автокефальної римо-католицької церкви в Україні [52].

Якщо порівняти кількість діючих римо-католицьких громад в 1945 році в західних областях республіки - 1099, що обслуговувалися 754 ксьондзами і одним єпископом, то в кінці 1945 року залишилося 227 громад і 135 священників [53].

В зв'язку з відмовою від'їжджати поляків до Польщі повністю ліквідувати римо-католицькі громади не вдалося.

В східних регіонах навпаки протягом 1945 року кількість римо-католицьких громад навіть зросла від 45 до 111, хоча кількість церковнослужителів зменшилася майже на половину і складала 11 чоловік [54], тому ксьондзам доводилося обслуговувати декілька громад.

В перші повоєнні роки влада заснувала «Братство католиків Радянського Союзу», до якого входили ті, що заявили про розрив з Ватиканом, відмовився від католицького ритуалу богослужіння та латинської мови [55].

Складне становище католицьких громад пояснювалося й тим, що вони не мали в Україні жодної церковної структури і фактично були позбавлені будь-яких контактів з вищим духовним центром.

Нерідко держава втручалася у внутрішньоцерковні справи служителів католицького культу.

У другій половині 1940 - першій половині 1950-х рр. частину діючих костелів на Поділлі передали різним радянським установам. Закриття храмів мотивувалося різними технічними причинами – здебільшого аварійним станом будівлі та неспроможністю громади її відремонтувати [56].

Стурбованість влади викликало і існування гуртків та груп віруючих (ружанці, терціарії). Такі гуртки слугували підпорою для духовенства, допомагали під час богослужінь. Радянське релігійне законодавство не передбачало їх існування, тому влада їх заборонила [57].

Станом на 1 січня 1950 року на обліку перебувало 210 римо-католицьких громад і 66 священослужителів. Найбільше їх було в Закарпатській – 62 парафії, 28 священників; Кам'янець-Подільській – 29 парафій, 2 священники; Житомирській – 28 парафій, 1 священник; Вінницькій – 27 парафій, 1 священник; Чернігівській – 15 парафій, 1 священник; Дрогобицькій – 14 парафій, 15 священників; Львівській – 11 парафій, 6 священників; Тернопільській – 8 парафій, 6 священників областях [58].

В перше повоєнне десятиліття влада робила все для того, щоб зменшити кількість римо-католицьких громад, число прихожан в костьолах. Сприяло цьому і насильне переселення поляків до Польщі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Энциклопедический словарь. – Издатели: Брокгауз (Лейпциг), И.А. Ефрон (С.-Петербург), 1895. – Т. XIV. – С. 739.
2. Всеподанейший отчет... за 1900 год. – С. 3-31. Нагаєвський І. Католицька церква в минулому і сучасному України. / І.Нагаєвський. – Філадельфія, 1950. – С. 46
3. Державний архів Одеської області. Ф. 2, Оп. 3, Спр. 2887, Арк. 128-129

4. Маніфест Миколи II від 23.02.1903 р., що пропонував віросповідну свободу. Закон про віротерпимість від 17 квітня 1905 року, а також додатковий указ від 14 березня 1906 року.
5. ЦДІА України в Києві. Ф. 442, Оп. 855, Спр. 180, Арк. 1.
6. Церковная газета. – 1906. – 16 апреля.
7. ЦДІА України в Києві. Ф. 127, Оп. 950, Спр. 210, Арк. 24.
8. Слово. – 1908. – 24 августа.
9. Киевская мысль. – 1914. – 1 августа.
10. Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri diocesum Luceoriensis et Zytomiriensis non Camenecensis Anno Domini, 1918.
11. Skalski T. Terror i cierpienie : Kosciol Katolicki na Ukrainie, 1900-1932 : Wspomnienia – Lublin – Rzum – Lwov, 1995. – S. 125/
12. Stehle H. J. Tajna dyplomacja Watykanu : Papiestwo wobec Komunizmu (1917-1991) / Przel Niem – Warszawa, 1993. – S. 17
13. ДАМО. Ф. 5859, Оп. 2, Спр. 4543, Арк. 109.
14. Державний архів служби безпеки України. Ф. 6, Спр. 68067; Ф. П-Т 7, Арк. 21
15. Там само
16. Там само. Спр. 40682; Арк. 9
17. Pamietnik Kijowski. – Londyn, 1966. – Т 3. – S. 143
18. ЦДАВО. Ф. 413, Оп. 1, Спр. 213, Арк. 21
19. Державний архів Вінницької області. Ф. 29, Оп. 1, Спр. 537, Арк. 2.
20. ЦДАГО України. Ф. 263. Оп. 1, Спр. 66457. – Т. 5, Арк. 6
21. ЦДАВО. Ф. 443, Оп. 1, Спр. 263, Арк. 127.
22. ЦДАГО. Ф. 5, Оп. 1, Спр. 2191, Арк. 144-145.
23. Червоний кордон. – 1925. – 15 березня. - № 9.
24. ЦДАГО. Ф. ,Оп. 16, Спр. 12, Арк. 126
25. Там же. – С. 127
26. Червоний кордон. – 1927. – 5 січня. - № 5.
27. ЦДАГО. Ф. 5, Оп. 3, Спр. 399, Арк. 1-2 зв.
28. Там само Ф. 1, Оп. 16, Спр. 2, Арк. 126.
29. ЦДАВО. Ф. 1, Оп. 4, Спр. 96, Арк.16.
30. Там само. Оп. 12, Спр. 195, Арк. 25, 39.
31. Там само. Ф. 5, Оп. 3. Спр. 1116. Арк. 198.
32. Там само. Ф.1, Оп. 5, Спр. 123.
33. Кримінальний кодекс УСРР. – К., 1935. – С. 19-22.
34. ЦДАВО України. Ф. 2605, ОП. 3, Спр. 255, Арк. 174
35. Там само. Ф. 288, Оп. 2, Спр. 659.
36. Остання адреса: До 60-річчя соловецької трагедії : У 3-х т. – К., 1997. – Т. 1. – С. 191-194, К., 1999. – Т. 3. – С. 49-51.
37. ЦДАВОВУ. Ф. 3206, Оп. 1, Спр. 26, Арк. 30 зв.
38. Там само. – Арк. 33 зв.
39. Там само. – Арк. 34
40. Мартирологія українських католицьких церков, 1939-1985. - С. 56.
41. Там само.
42. Там само. – С. 57.
43. ЦДАГО. Ф. 166, Оп. 3, Спр. 246, Арк. 89.
44. На святоюрській горі // Львівські вісті. – 1941. – 10 липня.
45. Державний архів Львівської області. Ф. 3, Оп. 1, Спр. 436, Арк. 148.
46. Там само. – Ф. 5101, Оп. 9, Спр. 111, Арк. 108.
47. Паньковський К. Роки німецької окупації (1941-1944). – Нью-Йорк – Торонто, 1965. – С. 106.
48. Boshyk Y. Ukraine during World War // Histori an its aftermeth : Sumposium – Edmonton, Kiyc – Clus, 1986. – s. 75.
49. Державний архів Вінницької області. Ф. 2700, Оп. 19, Спр. 30, Арк. 36 зв.
50. ЦДАГО України. Ф. 4555, Оп. 4, Спр. 148, Арк. 358.
51. Там само. Ф. 4648, Оп. 4, Спр. 148, Арк. 74.
52. Там само. Ф. 1, Оп. 23, Спр. 5069, Арк. 2-3.
53. Там само. – Арк. 130.
54. Там само. – Арк. 264.

55. Там само. – Спр. 5667, Арк. 190, 192.
56. Сторчовий В. М., Нестеренко В. А. Римо-католицька церква на Поділлі 20-90-ті рр. XX ст.: історико-релігійне дослідження. – Коломия, 2001. – С. 40.
57. Там само. – С. 42.
58. ЦДАВО України. Ф. 1, Оп. 24, Спр.12, Арк. 74.

M.M. SHITYUK

**THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN UKRAINE
IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY**

The author of the article reveals some aspects of the activity of the Roman Catholics of Ukraine in the first half of the twentieth century, showing intense and tragic period of activity in the life of the followers of the Roman Catholic religion.

Keywords: *Roman Catholic Church, Catholic Church, the priest, the parish chapel, vicars.*

Н.Н. ШИТЮК

**РИМО-КАТОЛИЧЕСКАЯ ЦЕРКОВЬ В УКРАИНЕ
В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА**

Автор статьи раскрывает некоторые аспекты деятельности римо-католиков Украины в первой половине XX века, показывая напряженный и трагический период деятельности в жизни приверженцев римо-католической религии.

Ключевые слова: *римо-католическая церковь, костел, ксендз, приход, часовня, викарии.*